

Jona Lendering

Thermopylai

Cover-up en consequenties

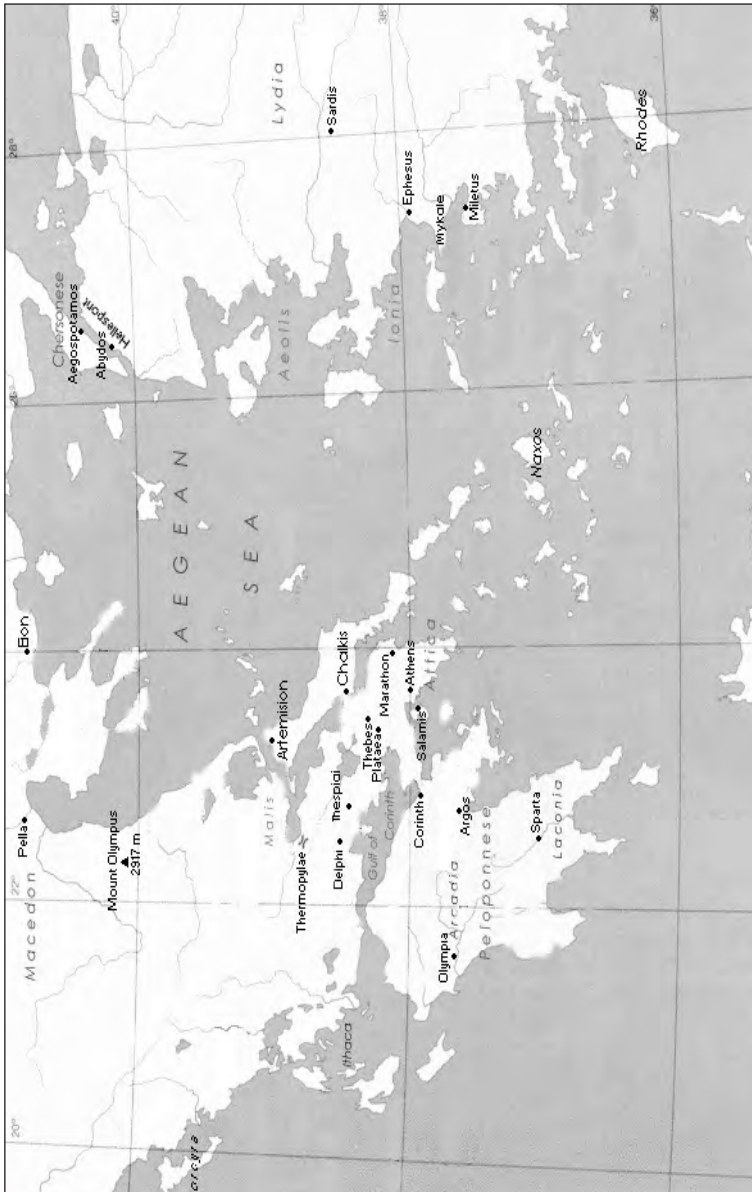
Misschien klapte de val dicht voordat het Griekse leger zich volledig had kunnen terugtrekken. Misschien zocht de aanvoerder welbewust de dood. We weten niet waarom de slag bij Thermopylai eindigde zoals ze eindigde. We kunnen echter vermoeden hoe de nederlaag bij Thermopylai werd verbloemd en weten zeker hoe de ramp in de perceptie van latere generaties uitgroeide tot een morele overwinning.

Het rijk van de Perzische koning strekte zich uit van het land waar de zon opkwam tot de zee waar de zon onderging. Daar, in het verre westen, leefden de Yauna: knappe zeevaarders en goede soldaten, die hun heerser meestal trouw dienden, maar in het vierentwintigste regeringsjaar van Darius de Grote onverwacht in opstand kwamen. Het kostte de koninklijke legers enige jaren voor ze de rebellen hadden verslagen. Daarna begonnen de operaties om de westgrens te verzekeren.

En zo annexeerden de Perzen in 492 Macedonië en veroverden ze in de zomer van 490 de eilanden in de Egeïsche Zee die werden bewoond door tot dan toe onafhankelijke Yauna - of Grieken, zoals wij zouden zeggen. Om deze overwinning te vieren, offerden de Perzen op het eilandje Delos een lieve negen ton wierrook aan Apollo, die ze beschouwden als alter ego van hun oppergod Ahuramazda. Een poging ook in Athene een nieuwe heerser aan te stellen was die zomer weliswaar uitgelopen op een nederlaag bij het dorpje Marathon, maar het Perzische opperbevel had reden tot tevredenheid: Azië was nu onbereikbaar voor invallers. De Europese Grieken lijken het voldongen feit te hebben erkend: er is maar één halfslachtige en mislukte poging bekend een eiland van zijn Perzische heersers te bevrijden. Het had er de schijn van dat de periode van geweld die in 499 was begonnen, ten einde was gekomen.¹

1 Perzische strategie in 490: N.G.L. Hammond, 'The expedition of Datis and Artaphernes' in: D.M. Lewis e.a. ed., *Cambridge Ancient History* vol.4 (tweede druk; Cambridge 1988) 491-517. Mislukte poging: Herodotos, *Historiën*, 6.132v.

Lendinging

Kaart van het Attische gebied.

Ten oorlog

De detente was kort van duur. De Perzische koning Xerxes, die in 486 zijn vader Darius opvolgde, gelastte een veldtocht tegen de nog onafhankelijke Grieken. Het besluit getuigt van zelfvertrouwen, want tijdens gevechten in Thracië en Klein-Azië, op Cyprus en bij Marathon hadden de Perzen ontdekt dat een Grieks hoplietenleger een geduchte tegenstander kon zijn. Toch waren de Grieken niet onverslaanbaar - Herodotos vermeldt in zijn *Historiën* verschillende Perzische overwinningen - en Xerxes' adviseurs meenden dat de kwalitatieve superioriteit van de hoplieten viel te compenseren met een numeriek superieur leger.

Deze keuze had vérstrekkende implicaties. Een leger van zo'n 200.000 man en 28.000 rijdieren had per dag 400 ton proviand nodig, zodat de opmars pas kon plaatsvinden na de graanoogst, in juli. Om het voedsel te vervoeren, waren minstens 550 transportschepen noodzakelijk, die tegen Griekse aanvallen zouden moeten worden beschermd door een oorlogsvloot van rond de 650 galeien. Deze strijdmachten moesten eind september Athene en de isthmus bij Korinthe hebben bezet, waarna de oorlog kon worden voortgezet op de Peloponnesos. Het is een tribuut aan de Perzische generale staf dat, hoewel de aanvallers hun einddoel niet bereikten, de twee concrete doelen werden verwezenlijkt.

De route van de vloot langs de noordkust van de Egeïsche Zee kende één obstakel: de Athos, een kilometers ver de zee in stekende bergachtige kaap zonder geschikte havens, extra gevaarlijk doordat het er - zoals elke zeeman destijds wist - krioelde van de zeemonsters. Het graven van een kanaal was een verstandige maatregel, maar maakte de Grieken ook duidelijk dat de grote koning geen genoegen meer nam met een bufferzone in de Egeïsche Zee: hij was uit op de onderwerping van de laatste onafhankelijke Griekse stadstaten. Hoewel veel Grieken de dreiging niet wilden zien, wist de Atheense staatsman Themistokles zijn stadsgenoten ervan te overtuigen dat ze fondsen moesten vrijmaken voor de bouw van een oorlogsvloot waarmee het Perzische gevaar kon worden gekeerd.

Themistokles lijkt ook het strijdtoneel te hebben uitgezocht: de zeestraat tussen het voorgebergte Magnesia en de noordwestkust van het eiland Euboia, die men aanduidde als Artemision. Hier konden alle Griekse schepen op een comfortabel strand met bronnen bij elkaar worden gelegd, terwijl de Perzen hun oorlogsbodems zouden moeten verspreiden over een aantal kleine havens voor een rotsige kust. Er kleefde echter een nadeel aan de Griekse positie: weliswaar was Euboia een eiland, maar het lag dicht onder

Lendering

de kust. De afstand tot het vasteland bedroeg bij de stad Chalkis slechts veertig meter. Als de Perzische landmacht dat punt bezette, kon ze doorstoten naar Artemision en de Griekse vloot op het land verslaan. Om dit te vermijden, moest de Griekse landmacht de opmars van het Perzische leger voldoende vertragen om de Griekse vloot in staat te stellen haar tegenstanders te

Thermopylai

verslaan. Vandaar dat een garnizoen van vierduizend Grieken Thermopylai bewaakte: een smalle weg, gelegen tussen onbegaanbare bergen en de zee. Hier moest Xerxes' enorme landmacht worden tegengehouden.

De strijd bij Thermopylai

Herodotos' verslag van het gevecht bij Thermopylai behoort tot de klassiekste aller klassieken, en is onze enige echte bron. Andere auteurs bieden incidenteel wel eens wat aanvullende informatie, maar onvoldoende om Herodotos' beeld aan te tasten. De slag bij Artemision-Thermopylai duurde drie dagen, en hoewel Herodotos anders suggereert, is duidelijk dat de Perzen tijdens het derde zeegevecht de overwinning behaalden, zij het ten koste van zware verliezen - zo'n vijftig oorlogsbodems waren niet meer op te kalefateren. Een vloot van tweehonderd schepen, die Euboeia's oostkaap had moeten ronden en Chalkis uit het oosten had moeten aanvallen, zou volgens Herodotos met man en muis zijn vergaan, hoewel de feitelijke schade minder groot lijkt te zijn geweest. Ondanks deze verliezen was de Perzische overwinning bij Artemision een feit en niets weerhield de aanvallers er nog van naar Athene te varen.

Op diezelfde derde gevechtsdag, 19 september 480,² forceerde Xerxes' landmacht de doorbraak bij Thermopylai. Herodotos noemt de namen van degenen die later golden als verraders, maar vermoedelijk hadden de Perzen geen Griekse overlopers nodig. Het is geen militair geheim dat er

2 Voor de datum, zie Kenneth Sacks, 'Herodotus and the Dating of the Battle of Thermopylae', *Classical Quarterly* 26 (1976) 232-248.

geen pas ter wereld is zonder een weg eromheen, en Thermopylai is geen uitzondering. Xerxes' verkenners zullen weinig moeite hebben gehad de route voor een omtrekkende beweging te ontdekken, waarna een Perzisch elitekorps de Grieken verdreef die het voornaamste bergpad bewaakten. Dit pad kwam achter de Griekse stellingen uit en de Grieken waren, toen ze begrepen wat er gaande was, gedwongen hun positie op te geven.

Het is onduidelijk wat vervolgens gebeurde, al staat vast dat op drie na alle Griekse bataljons ontkwamen voor de Perzen de omsingeling voltooiden, wat de vraag oproept waarom niet alle Grieken ontsnapten. Herodotos twijfelt:

'De Grieken hielden kriegsberaad, waarbij de meningen verdeeld waren: de helft vond dat zij op hun post moesten blijven, maar anderen verzetten zich daartegen. Het gevolg was dat het leger in twee groepen uiteenviel: een gedeelte trok weg en verspreidde zich over de steden waar ze vandaan waren gekomen, terwijl de rest onder leiding van [de Spartaanse koning] Leonidas zich schrap zette voor de strijd. Ik hoorde ook vertellen dat Leonidas zelf op het vertrek van de anderen had aangedrongen omdat hij hun leven wilde sparen'.³

Twee lezingen dus: een deel deserteerde en een deel besloot door te vechten, of een deel werd weggestuurd en een ander deel werd niet weggestuurd. De Duitse oudhistoricus Julius Beloch (1854-1929) opperde een derde mogelijkheid: dat de Grieken allemaal aan het terugtrekken waren en de val dichtklapte voordat de laatste contingenten hun posities hadden kunnen verlaten. Iemand zou immers als laatste moeten weggaan en de grootste risico's lopen, en dat waren de Thespiërs, Thebanen en Spartanen. Het klinkt plausibel, maar zekerheid hebben we niet. De Britse onderzoeker Charles Hignett noemde de gebeurtenis '*an unsolved riddle*' en dat komt dichtbij het laatste woord. In elk geval doodden de Perzen zevenhonderd mannen uit de stad Thespiiai en een elitekorps van driehonderd Spartanen, gecommandeerd door koning Leonidas. Het lot van vierhonderd Thebanen is onduidelijk; zeker is dat er overlevenden waren en dat Herodotos hen niet heeft gesproken.

De Perzische terugtocht

Niet veel later bereikten Xerxes' strijdmachten Athene en werd de Akropolis

3 Herodotos, *Historiën* 7.219-220; vertaling Hein van Dolen.

Lending

geplunderd. Terwijl het Perzische leger zijn opmars naar de Korinthische isthmus vervolgde, besloten Xerxes' admiraals de Griekse zeestrijdkrachten te verdrijven van het eilandje Salamis, niet ver van de Atheense havens. Wat zich op 29 september precies afspeelde in de zee-engte is opnieuw onduidelijk, maar het staat vast dat de Perzische oorlogsvloot nogmaals verliezen leed. De Griekse historicus Eforos biedt enkele cijfers: de Perzen zouden ongeveer tweehonderd oorlogsbodems hebben verloren en de Grieken veertig.⁴ Als dit juist is, waren de vloten na afloop van de strijd nog aan elkaar gewaagd: de Perzen hadden nog zo'n driehonderd schepen over en de Grieken tweehonderdzeventig.

De Perzen waren niet beslissend verslagen, maar het vaarseizoen liep ten einde en Xerxes besloot dat leger en vloot mochten terugkeren nu Athene brandde en de isthmus was veroverd. Dit laatste wordt niet vermeld door Herodotos, die geen Korinthische zegsman lijkt te hebben gekend, maar op dit punt is de getuigenis van de tweede-eeuwse auteur Pausanias belangrijk: hij vermeldt dat Perzische boogschutters brandpijlen afvuurden op de tempel van Poseidon, waar het Griekse opperbevel vergaderde.⁵ Het resultaat lijkt archeologisch bevestigd: het heiligdom is in het eerste kwart van de vijfde eeuw verwoest door brand.

Ondanks dit succes hadden de Perzen de eindzege nog niet behaald. Weliswaar waren hun enorme landmacht, graanvloot en een groot deel van de oorlogsvloot nog intact en was de doorbraak geforceerd, maar het was onmogelijk geworden daaraan een vervolg te geven. Dat Xerxes in een inscriptie beweert de Yauna van Overzee te hebben onderworpen, is wat prematuur. Maar ook de Grieken konden geen victorie roepen. Ze hadden één gevecht gewonnen en hun vijand schade toegebracht, maar diens strategische positie niet aangetast.

De Grieken hadden echter geluk: Xerxes liet in 479 zijn vloot niet uitvaren en nam een deel van zijn troepen mee terug naar Azië. Het garnizoen dat de veroverde gebieden tegen de laatste nog onafhankelijke Grieken moest verdedigen, werd in de zomer verslagen op de vlakte tussen Thebe en Plataia, terwijl de Grieken, onder leiding van Leonidas' medekoning Leotychidas, de resten van de vijandelijke vloot vernietigden bij Mykale. Op dit punt breekt Herodotos' verslag af, maar uit andere bronnen weten we hoe de Griekse successen zich verder opstapelden. Met een aanval op de Bosporus sneden ze de terugweg van de Perzische troepen in Europa af

4 Geciteerd door Diodoros, *Wereldgeschiedenis* 11.19.3.

5 Pausanias, *Gids voor Griekenland* 1.44.4.

en met de bezetting van steden op Cyprus beletten ze toekomstige aanvallen op Griekenland. Tot slot maakte de inname van Eion een einde aan de Perzische aanwezigheid in Europa.

We zouden graag weten waarom de Perzen in 479 geen sterker leger inzetten. Het is niet goed voorstelbaar dat Xerxes zijn tegenstanders onderschatte, want de campagne van 480 toont hem als een zorgvuldige commandant. De auteur van dit artikel heeft wel eens geopperd dat Babylonië in opstand was gekomen, maar dat is niet langer verdedigbaar. Weliswaar zijn de namen van twee rebellen bekend, maar het is inmiddels vast komen staan dat Bel-simanni en Šamaš-eriba zich al in 484 probeerden aan het Perzische gezag te onttrekken. Als argumenten voor een Babylonische opstand resteert dat de historicus Arrianus opmerkt dat Xerxes Babylon verwoestte *toen hij uit Griekenland terugkeerde*, en dat Herodotos van plan is geweest in zijn geschiedwerk iets te vertellen over Babylon, wat suggereert dat hem bekend was dat daar iets vermeldenswaardigs was gebeurd. Als bewijsmateriaal is dit te gering om als feit aan te nemen dat er ook in 479 een opstand is geweest. Het mysterie van de Perzische nederlaag tegen de Grieken blijft onopgelost.⁶

Cover-up

Dat de Perzen zich terugtrokken en dat de zeeslag bij Salamis het eindpunt van het Perzische offensief was, kon geen Griek bevroeden in de maanden na de gebeurtenis. De hoofdstukken die Herodotos wijdt aan de diplomatieke initiatieven in de winter van 480/479 zijn vooral zo overtuigend doordat ze de verwarring, de dreiging en het wantrouwen weten te evoceren. De Perzen probeerden de Atheners uit de Griekse coalitie los te weken, de Spartanen meenden dat de Atheners op dat initiatief zouden ingaan en de Atheners voelden zich in de steek gelaten door de Spartanen, die wachtten met het slotoffensief. De Spartaanse opmars naar Plataia in de zomer van 479 verraste vriend en vijand.

Het is de vraag of de Spartanen eerder ten strijde hadden kunnen trekken. Ze zullen eerst zeker hebben willen weten of Xerxes werkelijk zijn Europese leger had verkleind, voordat ze een tweede confrontatie met de Perzen aangingen. De nederlaag bij Thermopylai was totaal onverwacht

6 Vergelijk C. Waerzeggers, "The Babylonian Revolts Against Xerxes and the "End of Archives"; *Archiv für Orientforschung* 50 (2003/2004) 150-173; Arrianus, *Anabasis* 7.17.2; Herodotos, *Historiën* 1.106 en 1.184.

Lendering

gekomen, en bovendien: er was een koning gesneuveld, een afstammeling van de onoverwinnelijke Herakles. De symboliek daarvan is voor ons moeilijk te peilen, maar de dood van de koning zal het moreel in elk geval niet hebben verbeterd.

Waarschijnlijk begon in deze maanden een verhaal te circuleren dat de Grieken bemoedigde. Herodotos introduceert het, onmiddellijk na de hierboven aangehaalde woorden, met *gnomè*, een woord dat hij vaak gebruikt om, als er verschillende geloofwaardige verklaringen zijn, de theorie aan te geven die zijn eigen voorkeur heeft:

‘Persoonlijk ben ik geneigd te geloven (*gnomè*) dat Leonidas de bondgenoten wegstuurde toen hij merkte dat het moreel verslaptte en de wil ontbrak om samen het gevaar te trotseren. Voor zichzelf legde hij andere normen aan. En inderdaad, door te blijven heeft hij eeuwige roem verworven, terwijl de reputatie van Sparta als gezegende stad onaangetaast bleef. Ik doel hier op een orakel dat de priesteres van Delfi aan de Spartanen had gegeven toen zij meteen na het uitbreken van de oorlog om advies vroegen.

“[...]Jullie, bewoners van Sparta, waar reien zo ruim kunnen dansen, weet dat je grote en roemrijke stad door de telgen van Perseus grondig verwoest wordt. Of stel dat dit niet gaat gebeuren, dán zal Lakonië Herakles’ nazaat - haar koning! - betreuren. Nooit zal de kracht van stieren of machtige leeuwen hem stuiten, vechtend op leven en dood met de kracht die Zeus hem verleend heeft. Rust vindt hij pas als de stad of de koning aan stukken gescheurd is.”

Dit antwoord stond Leonidas vast nog wel voor de geest, terwijl natuurlijk ook de wens om uitsluitend de Spartanen onvergankelijke glorie te bezorgen een belangrijke rol heeft gespeeld. Dat was zijn ware motief om de bondgenoten naar huis te laten gaan.⁷

Het orakel is niet bepaald in orakeltaal gesteld - het is kristalhelder, al moet de moderne lezer weten dat de Perzen golden als ‘telgen van Perseus’, dat Sparta lag in Lakonië, dat de ‘kracht van leeuwen’ verwijst naar de namen van de Spartaanse koningen *Leonidas* en *Leotychidas*, en dat Xerxes degene is met de kracht van Zeus. Ook de religieuze context is niet ingewikkeld. Het orakel vraagt een *devotio*, de zelfopoffering van een commandant die, door de dood op te zoeken, een vloek laadde op zijn vijand. Dit ritueel is vooral bekend uit Italië maar kwam ook voor in Griekenland: *devotiones* worden genoemd in de Atheense tragedies over koning Kodros en prins

7 Herodotos, *Historiën* 7.220; vertaling Hein van Dolen.

Menoikeus en vonden ook in het echt plaats.⁸

De cruciale vraag is of het orakel authentiek is: kende Leonidas het voor zijn vertrek naar Thermopylai en had hij dus een motief om - als ware hij een Spartaanse messias - zichzelf op te offeren, of is het achteraf verzonnen om te suggereren dat door Leonidas' dood de goden aan de Griekse zijde stonden?

Zekerheid is onmogelijk. Dat Herodotos aangeeft te denken dat de voorspelling al voor de slag in omloop was, heeft weinig gewicht: het is slechts zijn persoonlijk oordeel, en hij is er niet zó zeker van dat hij andere tradities als onwaar onvermeld laat. Toch tasten we niet helemaal in het duister. Het is namelijk minder aannemelijk dat het orakel authentiek is dan dat het bedoeld is geweest als *cover-up*. Om de profetie in vervulling te laten gaan, was het immers voldoende als alleen de vorst stierf. Zou Leonidas zelf aan een *devotio* hebben gedacht, dan zou hij tijdens het gevecht naar voren zijn gelopen en de dood alleen hebben opgezocht.⁹ Dat Leonidas driehonderd Spartanen en zevenhonderd Thespiërs meenam naar de Hades, en dat een garnizoen van duizend man het bergpad bewaakte, suggereert zeer sterk dat de verdediging van Thermopylai serieus bedoeld is geweest en dat *devotio* niet Leonidas' opzet was. Het is vrijwel zeker een verklaring achteraf - maar in laatste instantie blijft Thermopylai *an unsolved riddle*.

Drie moderne mythes

Herodotos' verslag is voorbeeldig: hij presenteert eerst wat hij beschouwt als feiten, constateert vervolgens dat er over de laatste uren in Thermopylai verschillende lezingen bestonden en geeft aan vanaf welk punt hij zijn eigen mening geeft. Helaas is de zorg waarmee hij feiten en meningen scheidde, niet altijd aanwezig geweest bij zijn navolgers. Hoewel Herodotos nergens als onomstreden feit poneert dat Leonidas zichzelf opofferde, is die lezing van de gebeurtenissen zelden in twijfel getrokken. Begrijpelijk, overigens: de zelfopoffering was voor nationalisten en andere moralisten als exemplaar te mooi.

Het is opvallend dat de aard van de zelfopoffering veranderde: in de negentiende eeuw kon men niet langer aannemen dat Leonidas, verlichte Griek die hij zou zijn geweest, zich had laten inspireren door zoiets

8 Strabo 9.1.7, Euripides, *Fenicische vrouwen* 911vv; Xenofon, *Hellenika* 2.4.18v.

9 Vgl. Xenofon, *Hellenika* 2.4.19.

Lendering

irrationeels als een voorspelling. Er moest iets belangrijkers zijn geweest, en men wist ook wel wat: Leonidas zou zijn gestorven voor de vrijheid van Griekenland. Deze moderne mythe is te verdedigen met een beroep op Herodotos, die meende dat de Perzen werden geregeerd door een almachtige koning terwijl de Grieken de wet beschouwden als hun heerser. Maar dat wil niet zeggen dat Leonidas soortgelijke gedachten heeft gehad: het is immers weinig aannemelijk dat de Spartaanse koning zich liet inspireren door pas na zijn dood te Athene geformuleerde theorieën over de spanning tussen koningschap en rechtsstaat.

Afbeelding van een Griekse hopliet.

Onlogische redeneringen als deze vinden vooral gehoor als de conclusie niet onlogisch klinkt, bijvoorbeeld omdat ze aansluit bij de verwachtingen van het publiek. Dat Leonidas zich zou hebben opgeofferd voor de vrijheid van de Griekse rechtsstaat, viel goed in de negentiende eeuw, de tijd van het filhellenisme. De aanhangers van deze stroming betoogden dat de Grieken het meest creatieve volk uit de geschiedenis waren geweest, omdat het als eerste de werkelijke vrijheid had gekend. Niet in Jeruzalem of in Rome, zoals men in de voorgaande eeuwen had gemeend, maar in Athene zou de beschaving zijn ontstaan. De bestudering van de Griekse cultuur was het begin van elke vorm van zelfbevrijding en emancipatie, zoals die van de Europese burgerij. Wie zo over Griekenland denkt, zal het anachronistische van Herodotos' analyse niet snel herkennen.

In deze context ontstond nog een tweede moderne mythe. Deze betreft het belang van de Perzische Oorlogen. De negentiende-eeuwse geleerden redeneerden dat als de Grieken zouden hebben verloren, de Perzen de democratie van de Atheners zouden hebben vervangen door een intolerante tyrannie, waardoor de Atheense cultuur ten onder zou zijn gegaan in een draaikolk van oosters despotisme, irrationaliteit en wreedheid. Democratie en filosofie zouden in de kiem zijn gesmoord en de Griekse cultuur zou een ander karakter hebben gehad. Eduard Meyer (1855-1930), een van de grootste oudhistorici aan het begin van de twintigste eeuw en iemand met meer kennis van de Aziatische beschavingen dan de meeste van zijn tijdgenoten, oordeelde:

‘De uitkomst zou zijn geweest dat een soort kerk [...] het Griekse leven en denken onder een juk zou hebben geplaatst, en alle vrije dynamiek aan banden zou hebben gelegd. De nieuwe Griekse cultuur zou, zoals de oosterse beschavingen, een theologisch-religieus karakter hebben gehad.’¹⁰

Zo geredeneerd maakte de zelfopoffering van Leonidas dus niet alleen de vrijheid van de Griekse stadstaten, maar ook de vorm van hun cultuur mogelijk. En niet alleen dat: een derde door het filhellenisme geïnspireerde mythe is dat de Griekse cultuur de bakermat zou zijn geweest van de Europese. Deze interpretatie werd onmogelijk gemaakt door de ontdekking van de Babylonische cultuur en door de ontsluiting van Arabische teksten in de twintigste eeuw,¹¹ maar dat kon Wilhelm von Humboldt (1767-1835) nog niet weten toen hij dit gedachtegoed tijdens de *Revolution von Oben* introduceerde in het Duitse onderwijs. Aan het Pruisische gymnasium leerde je Grieks, wat Latijn en wiskunde, nog meer Grieks, wellicht een mondje Frans en vooral Grieks, want in de kennismaking met de Griekse cultuur vond de ontwikkelde burger de wortels van zijn eigen beschaving. Zonder Leonidas’ dood geen vrijheid voor Griekenland, geen Griekse cultuur en geen Europese cultuur. De Britse filosoof John Stuart Mill (1806-1873) vatte de ideologie mooi samen toen hij oordeelde dat voor de Engelsen van zijn tijd de Perzische Oorlogen belangrijker waren dan de Slag bij Hastings.

Meyers ongelijk

Tot Meyers lezers behoorde Max Weber (1864-1920), die nu vooral bekend is als grondlegger van de sociologie, maar die zijn carrière begon als oudhistoricus. In zijn ‘Kritische Studien auf dem Gebiet der kulturwissenschaftlichen Logik’ stelde Weber onder meer de simpele vraag hoe Meyer kon weten dat een Perzische overwinning de opkomst van de vrijheid, democratie en filosofie zou hebben verhinderd. Hij wees erop dat Meyers redenerie contrafactisch was, en dat zulke redeneringen nogal speculatief zijn en zelden accuraat.

Maar zelfs als Meyers conclusie zou berusten op een toegestane vorm van logica, zitten de feiten hem in de weg. In 493 accepteerde de Perzische veldheer Mardonios de democratie als bestuursstelsel in de Griekse ste-

10 Eduard Meyer, *Geschichte des Altertums* III (1901) 445-446.

11 Vgl. Jona Lendering, *Vergeeten erfenis. Oosterse wortels van de westerse beschaving* (2009).

Lendering

den in het Perzische Rijk,¹² en het staat dus maar te bezien of de Perzen de democratie in Athene zouden hebben afgeschaft. De aanname dat de Perzen vijandig stonden tegenover rationalisme, is eveneens onhoudbaar. Het onderzoeksprogramma van de sterrenkundigen in het Perzische Babylonië kenmerkte zich door een methode die wij zuiver wetenschappelijk zouden noemen: de empirische cyclus van observatie, het vaststellen van regelmatigheden, en het corroboreren/falsifiëren zien we voor het eerst in de Babylonische astronomische literatuur. Ook in een Perzisch Athene zou ruimte zijn geweest voor een Plato of een Aristoteles.

Meyers ideeën zijn dus op zowel logische als feitelijke gronden weerlegd, maar niet iedereen is ervan op de hoogte. De beslissendheid van de Perzische Oorlogen voor de vorming van de Griekse en de Europese cultuur wordt nog altijd uitgedragen, bijvoorbeeld door Paul Cartledge, de bekleeder van de Leventis leerstoel voor Griekse cultuur in Cambridge. In zijn in 2006 verschenen *Thermopylae. The Battle that Changed the World* neemt hij simpelweg aan wat bewezen dient te worden: dat Leonidas zichzelf opofferde om een morele overwinning te behalen. De vraag of de verdediging misschien serieus bedoeld kon zijn geweest, negeert hij, en evenmin slaat hij acht op Herodotos' eigen waarschuwing, het woord *gnomè*. Dat Weber al een eeuw geleden aantoonde dat het een drogreden is dat de Perzische Oorlogen beslissend zouden zijn geweest voor de vorming van de Griekse en Europese cultuur, lijkt hem ook onbekend.

Cartledge is niet de enige die recentelijk heeft geopperd dat onze cultuur ontstond in 480-479. In Tom Hollands *Persian Fire* (2005) vinden we dezelfde analyse. Het valt de auteur nauwelijks kwalijk te nemen: hij is geen historicus, zocht daarom een professional die hem kon adviseren, en belandde bij Paul Cartledge, die zo een tweede podium kreeg voor het uitdragen van zijn negentiende-eeuwse ideeën. Hollands boek werd een bestseller, mede door een lyrische bespreking in *The Independent*,¹³ geschreven door - alweer - Paul Cartledge. Universitaire ethiek, eenentwintigste eeuw.

Holland werd gelezen door tienduizenden, maar dat was nog niets vergeleken bij de honderdduizenden die in 2007 naar de speelfilm *300* gingen, gebaseerd op de gelijknamige *graphic novel* van de Amerikaanse tekenaar Frank Miller uit 1998. De lezers - en later: de kijkers - leerden dat de Spartanen 'the world's one hope for reason and justice' waren en dat de Perzen alleen 'a sea of mysticism and tyranny' hadden te bieden. En

12 Herodotos, *Historiën* 6.43.

13 Paul Cartledge, 'A clash of civilisations?' (*The Independent* 2 september 2005).

zo bereikte een weerlegd stuk negentiende-eeuwse geschiedschrijving de eenentwintigste eeuw.

En dat zegt om te beginnen iets over de discipline der oude geschiedenis. Het heeft iets futiels als onderzoeksresultaten door zowel het grote publiek als de onderzoekers zelf worden genegeerd. Het voortbestaan van logisch en feitelijk onhoudbare ideeën zegt daarnaast iets over Herodotos, want het is een geweldig compliment aan een schrijver als zijn persoonlijke oordeel zó knap is verwoord dat lezers het na een kleine vijftientig eeuwen nog altijd kunnen verwarren met een feitelijke bewering. Herodotos is een echt goede schrijver, zoveel is duidelijk. Wie na het lezen van dit artikel besluit de *Historiën* te lezen, zal daaraan zeker plezier beleven - meer dan aan de hierboven genoemde eenentwintigste-eeuwse boeken.